

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ВИЗНАЧЕННІ СУТНОСТІ ДІАГНОСТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто фундаментальні поняття, які є складовими концепції діагностики, виділено основні підходи багатьох вчених-економістів до тлумачення категорії «діагностика підприємства». Визначено та охарактеризовано різновиди діагностики підприємства.

Ключові слова: діагностика, економічна діагностика, кількісна та якісна діагностика, підприємство.

KOVALENKO V. V.
Khmelnitsky National University

THEORETICAL APPROACHES IN DEFINING THE ESSENCE DIAGNOSTICS ENTERPRISE

An important role in the evaluation process of the enterprise takes its diagnostics business. The study is a generalization and systematization of the existing views on the understanding of the nature of diagnostics company. Article viewed basic concepts that are part of the concept of diagnosis highlights the main approaches of many scientists and economists to interpretation category "diagnostics company." Defined and characterized the types of diagnostics company.

Keywords: diagnosis, economic diagnostics, quantitative and qualitative diagnostics company.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у економіці, які спричинили зміни умов господарювання на усіх її рівнях, неабияк розширили поле та наповнили новим змістом економічну діяльність. Значно змінюється цільова орієнтація, предмет та метод діагностики діяльності усіх структурних ланок національної економіки.

Серед якісно оновлених напрямків і функцій управлінської діяльності являється концепція економіко-аналітичної діагностики, що знайшла досить широке застосування у країнах з розвиненими ринковими відносинами та має значні перспективи розвитку в Україні.

Незважаючи на значну еволюцію діагностики як науки, на сучасному етапі досі залишаються невирішені питання удосконалення, адаптації та розробки принципів та методів економічної діагностики, систематизації, узагальнення підходів до розкриття її змісту; уточнення комплексу процедур діагностики; регулювання, формування інформаційного потоку й бази даних у процесі дослідження; розробки системи оціночних показників діагностики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження окремих теоретичних аспектів діагностики діяльності підприємств неодноразово здійснювалися багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Слід виділити праці таких авторів, як Колпаков В. М., Поклонський Ф. Ю., Кривов'язюк І. В., Дзюба С. Г., Загорна Т. О., Синк Д. С., Томпсон А. А., Міщенко А. П., Рапопорт В. Ш., Ковальчук Т. М. та інші.

Метою дослідження є узагальнення та систематизація існуючих поглядів щодо розуміння сутності діагностики підприємства.

Виклад основного матеріалу. Термін «діагностика» (від грец. *diagnostikos* – спроможний розпізнавати, визначати, розрізняти) означає розпізнавання стану досліджуваного об'єкта за непрямими ознаками. Іншим можливим перекладом цього терміну являється процес вивчення стану об'єкта, у ому числі економічного, що відповідає традиційному поняттю економічного аналізу.

Спочатку поняття «діагностика» вживалося лише як медичний термін, на початку ХХ століття з'явилося поняття «технічна діагностика» та тільки у кінці ХХ століття у сфері економічних досліджень починає застосовуватися термін «економічна діагностика». Використання у економіці медичного терміну цілком закономірно, оскільки якщо ідентифікувати стан людини та підприємства, то стає можливим розгляд підприємства як складного «організму», який «живе», «хворіє», «видужує» як і будь-який інший організм, «...тому деякі закономірності, властиві біологічним системам, поширюються і на економічні» [1, с.194].

На нашу думку, суть діагностики полягає у виявленні паталогічних змін у досліджуваній системі та встановленні діагнозу. Економісти дають таке визначення діагностики.

Так, Р. Шніппер під діагностикою розуміє «вивчення стану господарюючого суб'єкта, вплив факторів розвитку соціально-економічних процесів та виявлення відхилень від нормального розвитку. Економічна діагностика орієнтована як на розпізнавання економічних протиріч, так і розробку заходів для їх вирішення. Комплексний характер економічної діагностики полягає в тому, щоб прослідкувати динаміку досліджуваних процесів у взаємозв'язку, дослідити прямі і зворотні зв'язки між процесами. Діагностичні методи поділяються на причинно-наслідкові зв'язки і залежності» [2, с.53].

На погляд Р. Ш. Рапопорта, діагностика – це дослідницька діяльність, що спрямована на

встановлення, аналіз та оцінку проблем підвищення ефективності системи менеджменту організації і виявлення головних напрямків їх розв'язання. Отже, діагностика дозволяє виявити проблеми не лише у системі управління підприємством, а й в будь-якій іншій системі [3, с.127].

Л. А. Костирко визначає діагностику як комплекс досліджень, що спрямовані на виявлення цілей функціонування господарюючого суб'єкта і способів їх досягнення [4, с.336].

Науковцем А. П. Міщенком було визначено діагностику як етап процесу ухвалення рішення, на якому менеджери аналізують основні причинно-наслідкові зв'язки конкретної визначеної ситуації. Однак, автором було не враховано того факту, що діагностика передбачає проведення системного аналізу [5, с.336].

В. М. Шаповал розглядає діагностику як оцінку економічних показників роботи підприємства на основі вивчення окремих результатів, неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив його розвитку і наслідків ухвалення поточних управлінських рішень [6, с.307].

О. Дмитрієва вважає, що «економічна діагностика близька до економічного аналізу, однак це не одне й те саме. Вони розрізняються за цілями, завданнями і використовуваним інструментарієм». Аналіз визначає кількісне значення параметрів, виявляє відхилення різних параметрів від норми. Діагностика (постановка діагнозу) це «агрегований синтетичний висновок про стан досліджуваного об'єкта, який здійснюється на основі різної аналітичної інформації, її синтезу та зіставлення. Отже, основна відмінність економічної діагностики від аналізу полягає в її цільовій спрямованості на виявлення відхилень від норми, виявленні патології». При цьому сукупність операцій, яка локалізує причину відхилення об'єкта від нормального функціонування, називають функціональною діагностикою, а ту, що визначає відхилення параметрів об'єкта від заданої норми, параметричною діагностикою [7, с.274].

У своїх працях Е. М. Коротков розуміє діагностику як визначення стану об'єкта, предмета, явища чи процесу управління за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких ланок і «вузьких місць» [8, с.432]. Проте, крім вказаного, діагностика включає також розробку заходів щодо усунення тих самих слабких ланок та «вузьких місць».

В. В. Боковець пропонує розуміти під діагностикою «спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу господарського процесу на основі типових ознак, властивих даному порушенню» [9, с.495]. Вважаємо такий підхід обмеженим, так як діагностика дозволяє встановити не лише характер порушень, а й виявити можливі порушення в перспективі та запобігти їх виникнення, прийняти рішення щодо усунення виявлених порушень.

Дж. К. Лафта, у свою чергу, стверджує, що діагностика – це аналіз величин і співвідношень параметрів (показників) організації, ринкового та інституціонального середовища, а також змін даних співвідношень з метою встановлення: причин виникнення проблеми, ієрархічного рівня системи (рівня виконуваних функцій, структури чи параметрів), на якому виникла і може бути усунена проблема. Автор зазначає, що діагностику слід розглядати як дослідницький процес [10, с.304].

Згідно з визначенням В. Глухова та Ю. Бахрамова, «діагностика економічної системи – це сукупність досліджень з визначення цілей функціонування підприємства, способів їх досягнення і виявлення недоліків» [11, с. 27].

Таким науковцем як І. В. Кривов'язюк було зазначено, що діагностика – це процес дослідження стану об'єкта, встановлення відхилень від нормального перебігу процесів за допомогою існуючого методологічного інструментарію з метою виявлення проблем, вузьких місць, як нині існуючих, так й таких, що виникатимуть в майбутньому, а також їх усунення та визначення шляхів подолання у майбутньому засобом прийняття ефективних управлінських рішень [12, с.11].

На думку А. Вартанова, введення терміну «діагностика» пов'язано не з метою позначення нового виду аналізу, а щоб підкреслити, що основна увага має приділятися інтерпретації тих або інших економічних результатів діяльності підприємства» [13, с.80].

Український економіст Б. Колас вважає, що займатися діагностикою – значить розглядати в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати процес досягнення поставлених цілей і вирішення завдань, наразити на небезпеку заплановану діяльність. Це передбачає коригувальні рішення і/або перегляд цілей і прогнозів. Знання ознаки (симптому) дозволяє швидко і досить точно встановити характер порушень, не виконуючи безпосередніх вимірів, тобто без дій, що потребують додаткового часу і коштів [14, с.976].

Під діагностикою В. В. Лук'янова розглядає необхідний етап дослідження проблем, що мають місце у процесі життєдіяльності певної системи, який відбувається після виявлення проблеми у результаті контролю. Отже, діагностика – це процес розпізнавання й визначення позитивних, або негативних (кризових) тенденцій у діяльності підприємства на основі виявлених локальних змін, установлених залежностей, а також показників, що мають особливо великий вплив на ефективність діяльності підприємства [15, с. 464].

О. О. Гетьман зазначає, що діагностика підприємства – це аналіз та оцінка економічних показників роботи підприємства на основі вивчення окремих результатів, неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив його розвитку і наслідків ухвалення поточних управлінських рішень. Як підсумок діагностики на основі оцінки господарського стану і його ефективності робляться висновки, необхідні для прийняття термінових, але важливих рішень [16, с.307].

Під економічною діагностикою розуміється систематичний збір, відображення, аналіз і опрацювання даних спеціальними методами в різних аспектах виробничо-господарської діяльності підприємства. Діагностика це функція, яка через інформацію пов'язує дослідників з ринками, споживачами, конкурентами, зі всіма елементами зовнішнього середовища та безпосереднього оточення. Методи діагностичного дослідження пов'язані з прийняттям рішень у всіх аспектах управлінської діяльності. Вони знижують рівень невизначеності і стосуються всіх елементів підприємства, його зовнішнього середовища в тих напрямках, які формують основу зростання прибутковості за рахунок збільшення частки продажів конкретного продукту на обраному ринку. З урахуванням вищезазначеного, Т. О. Загорна, визначає діагностику як сукупність методів якісного і кількісного аналізу, методів прогнозування та оцінки ефективності використання ресурсів підприємства для досягнення цілей розвитку бізнесу з урахуванням зовнішніх обмежень у рамках стратегічної зони господарювання [17, с.14].

Отже, результати узагальнення наведених існуючих підходів до визначення терміну “діагностика” показують нам, що суттєвих розбіжностей до розуміння цього терміну у науковців немає.

В економічній науці існує широке коло підходів до визначення видів діагностики. Наведемо та охарактеризуємо основні різновиди діагностики (таблиця 1).

Таблиця 1

Характеристика видів діагностики підприємства

Вид діагностики	Визначення
Економічна діагностика	Оцінка стану економічних об'єктів в умовах неповної інформації в цілях виявлення проблем розвитку й перспективних шляхів їх вирішення, а також на вивчення режимів функціонування цих систем
Діагностика ліквідності підприємства	Комплексна система оцінки діяльності підприємства, що дозволяє приймати обгрунтовані економічні рішення шляхом взаємозалежного вивчення всіх аспектів діяльності підприємства: комерційного, виробничого, інвестиційного та фінансового
Діагностика банкрутства	Сукупність методів аналізу для своєчасного розпізнавання симптомів фінансової кризи на підприємстві та оперативного реагування на неї початкових стадіях з метою зменшення ймовірності повної фінансової неспроможності суб'єктів господарювання
Діагностика фінансово-господарської діяльності	Встановлення та вивчення ознак, вимір основних характеристик, що відображають стан машин, технічних систем, економіки і фінансів суб'єкта господарювання, для передбачення можливих відхилень від сталих, середніх, стандартних значень та попередження порушень нормального режиму роботи
Комплексна бізнес-діагностика підприємства	Кількісна та якісна оцінка стану підприємства як цілісного організму стосовно його бізнес-оточення, визначення його проблем, слабких та сильних сторін, місця на ринку і серед конкурентів
Структурна діагностика	Передбачає дослідження підприємства та його підрозділів з позиції системного аналізу, при цьому особлива увага приділяється оцінці відповідності структури підприємства його стратегічним цілям та завданням поточної діяльності
Організаційна діагностика	Застосовується для аналізу взаємодії підрозділів підприємства у процесі виробництва та реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг та виконання завдань, що передбачають досягнення соціального ефекту
Функціональна діагностика	Використовується з метою оцінки діяльності окремих підрозділів підприємства за допомогою спеціально розроблених критеріїв. Дозволяє опосередковано оцінити внесок підрозділів, відділів та інших структурних одиниць підприємства у досягнення його цілей та обгрунтувати рішення щодо проведення реорганізації підприємства
Систематична діагностика	Передбачає комплексний моніторинг стану підприємства за допомогою системи заздалегідь встановлених параметрів та оцінку відхилень від їх нормального рівня
Епізодична діагностика	Вид діагностики, який не має системного характеру та проводиться лише в надзвичайних випадках, що суттєво знижує її ефективність
Кількісна діагностика	Передбачає застосування кількісних методів аналізу стану підприємства з метою оцінки його поточного стану та тенденцій розвитку
Якісна діагностика	Застосовується у випадках, коли об'єкт діагностики складно оцінити кількісно та необхідно вдатися до експертних методів.
Стратегічна діагностика	Допомагає оцінити ефективність стратегії підприємства, зрозуміти стратегічну позицію підприємства в кожному з напрямків його діяльності, оцінити сильні та слабкі сигнали, що надходять із внутрішнього та зовнішнього середовища
Оперативна діагностика	Діагностика, що служить базою для прийняття поточних та оперативних управлінських рішень
Ретроспективна діагностика	Здійснюється за звітний період (квартал, рік) та дає змогу повніше проаналізувати результати формування та використання рівня результативності порівняно із попереднім і поточним її аналізом, оскільки ґрунтується на завершених результатах фінансового обліку та звітності, доповнених даними управлінського обліку

Ознайомлення із даними видами діагностики дозволяє усвідомити той факт, що діагностика здійснюється у різних напрямках діяльності підприємства, має надзвичайно багатий методичний апарат та інструментарій.

Відтак, знання сутності, видової характеристики діагностики підприємства дає змогу чітко

орієнтуватися в умовах обмеженого доступу до інформації для прийняття ефективних управлінських рішень.

Висновки. Категорія “діагностика” багатогранна і неоднозначна: її можна аналізувати в системах різних масштабів. На рівні підприємства можна виділити розширений і звужений підхід до трактування її сутності. Серед перспективних напрямів подальших досліджень можна виокремити формування системи показників діагностики, удосконалення механізмів, стратегій управління діагностикою. Можемо запропонувати наступне визначення діагностики: діагностика – це комплексний аналіз поточного стану і перспектив розвитку підприємства з метою розв’язання проблем і використання переваг, що виникають та створюються в процесі його діяльності.

Література

1. Глазов М. М. Экономическая диагностика предприятий : новые решения / М. М. Глазов. – СПб : СПбГУЭФ, 1998. – 194 с.
2. Шниппер Р. И. Регион: экономические методы управления / Р. И. Шниппер. – Новосибирск : Наука. Сибирское отделение, 1991. – 53 с.
3. Рапопорт В.Ш. Диагностика управления: практический опыт и рекомендации / В.Ш. Рапопорт. – М. : Экономика, 1988. – 127 с.
4. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства : монографія / Костирко Л. А. – 2-е вид., перероб. і доп. – Х. : Фактор, 2008. – 336 с.
5. Міщенко А. П. Стратегічне управління : [навчальний посібник] / А. П. Міщенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 336с.
6. Шаповал В. М. Економічна діагностика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Шаповал В. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
7. Дмитриева О. Г. Региональная экономическая диагностика / О. Г. Дмитриева. – СПб : СПбГУЭФ, 1992. – 274 с.
8. Антикризисное управление : [учебник] / под. ред. Е.М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 432 с.
9. Боковець В.В. Менеджмент : навч. посіб. / В.В. Боковець. – Вінниця : ВФЕУ, 2012. – 495 с.
10. Лафта Дж. К. Управленческие решения : [учебное пособие] / Дж. К. Лафта. – М. : ООО фирма “Благовест – В”, 2004. – 304 с.
11. Бахрамов Ю. М. Финансовый менеджмент / Ю. М. Бахрамов, В. В. Глухов. – 2-е изд. Стандарт третьего поколения. – СПб : Питер, 2011. – 27 с.
12. Кривов’язюк І. В. Економічна діагностика : навч. посіб. / І. В. Кривов’язюк. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 11 с.
13. Вартанов А.С. Экономическая диагностика деятельности предприятия: организация и методология / А. С. Вартанов. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 80 с.
14. Колас Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави / Б. Колас. – Львів : Ініціатива, 2004. – 976 с.
15. Лук’янова В.В. Економічний ризик : [навч. посібник] / В.В. Лук’янова, Т.В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
16. Гетьман О. О. Економічна діагностика виробничої підсистеми як ефективний інструмент в обґрунтуванні маркетингової стратегії підприємства / О. О. Гетьман // Наука молода. – 2005. – № 4. – С. 307.
17. Загорна Т. О. Економічна діагностика : навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 14.

Надійшла 09.03.2016; рецензент: д. е. н. Нижник В. М.